

Slovenski Pravnik

Leto XLIX. Ljubljana, februarja 1935. Št. 1. — 2.

Ob stoletnici rojstnega dne Baltazarja Bogišiča.

Metod Dolenc.

Naša današnja legislatorna delavnost ni in ne sme postati nikdar mehanična posledica političnih kompromisov raznih strank, ona mora rasti iz moralne obveze, da služi domovini in narodu. Ako nam zakonodaja prinaša predpise, lepo uglajene pravne norme, je s tem prebrodena šele prva etapa; to pa še ni dovolj, da dosežemo označeni vzvišeni cilj: Vstaja še druga, mnogo težja in obsežnejša dolžnost, namreč dolžnost dela pri uvajanju novih pravnih norm v življenje. Treba delovati, da postane beseda — delo, v besedilo zakonite norme moramo unesti dušo — *l'esprit de loi*. Dušo mora občutiti narod. Pravna sigurnost zavisi od energije pravne zavesti naroda, je učil Ihering v svojem »*Zweck im Recht*«. Ako narod sam ne pomaga, se vloga zakonodavstva sploh ne bo dala pravilno izvesti. Da citiramo besede Baltazarja Bogišiča: »Narod se drži trdno svojega običaja kakor svojega proizvoda; že radi tega mrzi in nezaupljivo gleda na vsako novotarjenje, zlasti če stoji v nasprotju z njegovimi pojmi o pravu in pravici in če ni izzvano po očitidnih potrebah, ki jim na drug način ni moči ustreči. Spričo tega, — čim je zakon izdan, pa se njega sestavljavci niso ozirali na pravne pojme, na prepričanje o potrebi in na narodne običaje, — pojavi se neizbežno odpor naroda. Pa če bi bilo mogoče obvladati odpor in mehanično uvesti tak zakon, onda, kakor to pri vsakem koraku v pravni zgodovini srečavamo, takšni zakoni ne uvajajo nikakšnega reda niti opredeljivosti v pravnem pojmovanju, ampak

vnašajo v vsakem primeru nered in kaos tako, da pravni pojmi, ki jih je narod imel že od prej, zamračijo, novotarije pa v najboljšem primeru v ničemer ne koristijo.»

Ali ni Bogišić s temi besedami z divinatoričnim pogledom v bodočnost orisal nekakšne temelje, ki naj bi na njih bila zgrajena zakonodaja v eno kraljevino zedinjenih Jugoslovanov, če hočemo prikleniti naš narod: *vulgus ex populo*, konservativni element *kat' éxochén*, k delu za ustvarjanje in oživotvorjenje zakonov? Če nas je učil Bogišić pred pol stoletja in več na gori označen način; če je ustvaril za malo Črno goro Imovinski zakonik, ob katerem je zastrmel svet brez razlike narodnosti ali vere; — ali nam ni stota obletnica njegovega rojstva glasen *memento*, da si — vsaj malce — izprašamo vest, ali smo dali našim zakonom vedno tisto miselnost, ki nudi psihološko razumljive pojme, dušo od narodove duše, zavest narodne pravne zavesti? Pred nami vstaja Baltazar Bogišić kot apostol jugoslovanske pravne zgodovine in nam daje pravec pa bodrila za pravo jugoslovansko zakonodavstvo.

Kako se je njegova misija pripravljala in pojavljala?

*

Dne 20. decembra 1834. je bil Baltazar Bogišić rojen v Cavtatu kot trgovčev sin. Ukaželnost ga je gnala v svet, toda po želji svojega očeta je moral pomagati v trgovini, da postane nekoč sam njen »principalk«. Po smrti očetovi, triindvajsetletni mladenič, ne vzdrži več domá. V Benetke gre, napravi tam l. 1859. zrelostni izpit, na to se vpiše na pravni fakulteti na Dunaju, posluša dva semestra v Berlinu, enega v Parizu; obišče tudi Monakovo. Po treh letih učenja položi doktorat iz modroslovja v Giessenu. Za doktorsko tezo si je izbral predmet: »Zgodovina huitske vojne na Češkem.« L. 1865. postane še doktor prava na Dunaju. Tu se je spoprijateljil z našim Francetom Miklošičem, ki mu je tudi ugladil pot do službe v dvorni knjižnici. Tisti čas so se splele prijateljske vezi tudi med njim in prvaki slavistike ali zgodovine Jurijem Daničićem, Vatroslavom Jagićem in Hermenigildom Jirečkom. Dvakratni doktor obrača vso svojo pozornost, vse svoje slovanofilsko navdušenje na zgodovinskopravno šolo, ki je gradila svoje nauke na zamislici, da je pravo zarodek in proizvod narodne zavesti.

Oziral se je po svoji domovini, politično razkosani Jugoslaviji, opažal, kako se v njej že jasno odraža stremljenje po višji prosveti, pa se zavedal, da imajo Jugoslovani svoje žive pravne običaje, ki jih še ni nihče poskusil oteti pozabnosti. Še dlje je šel njegov pogled, na vseslovansko pravno zgodovino! L. 1866. je izdal knjigo: »Pravni običaji kod Slovena«. V njej je narisal primerjavno sliko zasebnega, zlasti rodbinskega prava vseh Slovanov. Znanstvena temeljitost pa mu je velela, da se poprime s o s t á v n e g a raziskovanja običajnega prava, ki živi v njegovem jugoslovanskem narodu. Sestavil je še l. 1866. posebno monografijo: »Naputak za opisivanje pravnih običaja, koji u narodu žive.« Posamezna poglavja tega napotila, obsezajoča 347 mojstrsko sestavljenih vprašanj, so razvrščena po dveh delih. Prvi obravnava privatno pravo s pododdelki: rodbina (zadruga, ožja rodbina, delitev zadrug, dedovanje), stvari, obveze; drugi del pa javno pravo s pododdelkoma: notranje državno pravo (država in občina, grajanski in kazenski postopek, kazensko pravo) in zunanje ali mednarodno pravo. Svoj »Naputak« je razposlal v tisočih izvodih zlasti učiteljem in svečnikom po vseh jugoslovanskih vaseh.

L. 1868. je Bogišić sprejel službo nadzornika vojaških šol v Vojni granici. Tu se je uspoznaval iz prve roke z rodbinskimi zadrugami, ki jih je Ognjeslav Utješenović - Ostrožinski v svoji knjigi o »Zadrugah Južnih Slavenov« (l. 1858), proglasil za »jedinu osnovu čitavom agrarnopolitičkom životu Južnih Slavena, srpskog i hrvaškog plemena, i jedinu životnu bazu čitavog seljačkog reda.« Tudi Utješenović je svoj čas služil v Vojni granici in bil, dasi državni uradnik, plamteč Jugoslovan. Še l. 1868. je postal Bogišić član Jugoslovanske Akademije v Zagrebu in je objavil svoje delo »Glavne crte obiteljskog pisanog prava u starom Dubrovniku«.

Z dotlejšnjim svojim znanstvenim delom si je Bogišić priboril že svetovni sloves. Univerza v Odesi ga je l. 1869. počastila z doktoratom *honoris causa* in izbrala za svojega rednega profesorja. Nastopil je stolico slovanske pravne zgodovine dne 3. marca 1870. s predavanjem: »O naučnoj obradi istorije slavenskih prava«, v katerem kliče zopet in zopet, naj se ne upošteva le teksti zakonov, ampak tudi narodno pravno blago. Še istega leta je bil imenovan tudi za ruskega državnega svétnika.

Leta 1871. je Bogišić zapustil Odeso, ker so mu dijaški nemiri, ki so se obračali zoper vsa vseučiliška obla-

stva, zagrenjali tamkajšnje bivanje. Plodove nadaljevanja svojih studij, nabranih največ potujoč po svoji domovini, je objavil l. 1872. pod naslovom »Pisani zakoni na slovenskem jugu«. Prav tega leta pa mu je ruska vlada carja Aleksandra II. priobčila željo kneza Nikole v Črni gori, da bi šel tja in zasnoval v narodnem duhu grajanski zakonik. Rad se je odzval temu vabilu. Dobil je kot profesor v Odesi dopust in se vrnil na Jadran. Leto dni je potoval po Črni gori, zbral mnogo gradiva za običajno pravo. Poslej je šel v Pariz, da si razširi znanje v osebnih stikih z najboljšimi evropskimi pravniki.

Tri naslednja leta je marljivo pripravljala osnutek za črnogorski »Imovinski zakonik«. V tej dobi, l. 1874., je izdal na podlagi odgovorov, katere je bil sprejel na svoj »Naputak« iz l. 1866. v založbi Jugoslovanske Akademije v Zagrebu, 717 strani obsegajočo knjigo z naslovom »Zbornik sadašnjih pravnih običaja kot Južnih Slavena«. Krajeno zajema ta knjiga bogate zaklade narodnih pravnih običajev iz Bolgarske, Črne gore, Dalmacije, Hrvatske in Srbije.

Delo na črnogorskem Imovinskem zakoniku mu je komaj do polovice uspelo, ko izbruhne rusko-turška vojna (1877, 1878). Med to vojno je služil v okupirani Bolgarski pri ruski vrhovni komandi in izdelal prvi načrt za bolgarsko sodno ustrojstvo. Po tem intermezzu je Bogišić nadaljeval svoje kodifikatorno delo za Črno goro v Parizu. Leta 1881. ga je zaključil in ga predložil knezu Nikoli. Prvo čitanje osnutka na Njegušu in Cetinju pred knezom ali njegovimi zastopniki je trajalo osem mesecev, drugo je bilo izvršeno l. 1885., tretje — pred samim knezom — še istega leta, toda popravki na podlagi minulih posvetovanj so zahtevali precej časa. Dne 8. maja 1888. proglasi knez Nikola v »Glasu Crnogorca« Imovinski zakonik, ki naj stopi l. julija 1888. v veljavo, z uvodno besedo: »Pred ovim zakonom da umukne svačija volja, a neka se čuje samo volja njegova, volja zakona.«

Preden napišemo nekoliko prigradnih misli o pomenu tega zakonika, moramo omeniti, da je Bogišić prav tisti čas od tretjega čitanja dalje uporabil za proučevanje narodne pravne terminologije in frazeologije. Plod teh studij je bil članek »O stručnom nazivlju u zakonima« (l. 1887). Sledil je l. 1890. še drugi članek o istem predmetu. L. 1892. je opravičil svoje postopanje, da je sprejel v Imovinski zakonik samo stvarno in obvezno pravo, ne pa rodbinskega

in zapuščinskega, v posebni študiji »O položaju porodice i nasledstva u pravnoj sistemi.«

Leta 1889. je bil kot odeški profesor upokojen. Odtle snuje podrobne načrte, da bi napisal veliko delo primerjalno-socijološkega pravca o zadrugi, o postanku prava, da bi izdajal pravnozgodovinsko glasilo. Toda knez Nikola ga je l. 1892. zvalil, da je postal minister pravde radi nadziranja uvedbe Imovinskega zakonika v praksi. Ostavko na ta položaj je dal l. 1899. z namenom, da se zopet popolnoma posveti znanstvu. Izdal je pač, vrnivši se v Pariz, v družbi s Konstantinom Jirečkom »Dubrovniški statut«, objavil v beograjskem Arhivu svojo zajemljivo razpravo »Desetina sudskih zapisa iz Pastrovića« (l. 1906). V aprilu 1908. je potoval domov v Cavtat. Medpotoma, na Reki, ga je zatekla smrt (24. aprila).

Njegovi posmrtni ostanki so shranjeni v grobnici na griču tik Cavtata. Od ondi je prekrasen razgled po Jadranskem morju. Na glavnem cavtatskem trgu, ob obali, stoji monumentalen spomenik Bogišićev. Zapustil je sestro, a ona je poklonila mestu Cavtat bratovo dragoceno knjižnico in velik arhiv.

Peti kongres pravnikov kraljevine Jugoslavije, ki je zboroval v Dubrovniku, se je poklonil dne 8. oktobra 1932. manom Baltazarja Bogišića. V imenu Kongresnega odbora je pisec teh vrstic položil v prisotnosti stotin jugoslovanskih pravnikov ob spomeniku venec in izpregovoril spominsko »besedo« v slovenskem in srbohrvatskem jeziku, a misli tiste »besede« se obnavljajo v teh prigodnih izvajanjih.

*

Poleg »Zbornika običajnega prava«, ki je zaslovel med ožjim krogom pravnih zgodovinarjev, pomenja zasnova »Opšteg imovinskog zakonika za knjaževinu Crnu goru« resnično višek Bogišićevega delovanja. Drugod so izročali in izročajo kodifikatorna dela znanstvenim komisijam, ki izgotavljajo na osnovi nabra-nega in že izbranega gradiva ter sestavljenih projektov leta in leta zakone. Bogišić je sestavil Imovinski zakonik sam brez vsakega uradnega aparata v dobi sedmih let. Resda Bogišiću ni ostalo nobeno zakonodavno kodifikatorno delo glede privatnega prava neznano; saj je iskal in našel stike z vsemi komisijami na svetu, ki so delale na grajanskih zakonikih za svoje države. Ali delo Bogišićevo je bilo, ko ga je dal iz svojih rok, edinstveno delo njegove umnosti, delavnosti in vztraj-

nosti. Po pravici ga je knez Nikola ob proglasitvi imenoval stvarnika Imovinskega zakonika.

Sistematična razdelitev snovi v Imovinskem zakoniku je taka: V prvem delu stoje uvodna pravila in določbe, v drugem pa je govora o lastnini in o drugih vrstah pravic, vkoreninjenih v stvari. Tretji del daje predpise o kupnini in drugih glavnih vrstah pogodb, četrti o pogodbah vobče, kakor tudi o drugih stvareh, delih, razmerjih, po katerih nastajajo dolgovi. Peti del govori o človeku in drugih imeteljnih pravic, dalje še o svojelasti in vobče o razpolaganju v imovinskih zadevah. V šestem, poslednjem delu stoje razjasnila in dopolnila. V tej razdelitvi tiči pač mnogo posebnosti, o katerih pa ni, da bi v okviru tega spisa razpravljali. Razložil in opravičil jih je Bogišić že sam v svojem »*Exposé de motifs*«, ki pa je bil tiskan samo v izvlečku v obliki pisma na prijatelja v Parizu l. 1886.

V jezikovnem pogledu je Imovinski zakonik pravo vzorito delo: jasen mu je jezik in sočen, natančen, izražanje je v duhu naroda uspelo, da ga razume tudi preprosti seljak, a vendar je pravniško pravilno in popolno. Bodi dovoljeno, da vsaj iz značilnega šestega dela navedemo nekoliko primerov, ki naj pokažejo lepoto jezika: »Tvoje sveto, a i moje sveto; čuvaj svoje, a u moje ne diraj« (čl. 997.). »Što jednom po zakonu stečeš, tvrdo ostaje i kad bi se zakon izmijenio« (čl. 1005). »Što u grbo rodi, vrijeme ne izpravi; što je s početka nezakonito, to samim vremenom nezakonito ne postaje« (čl. 1006). »Što dva uglave, trećega ne veže« (čl. 1025). Itd. Kakšna slast, soditi po tako dovršenem zakoniku!

Tuji svet se je strmeč zagledal v ta zakonik. Tisti čas so delali na osnutku za nemški grajanski zakonik. Gierke (*Der Entwurf ein. bürg. Gesetzbuches und das deutsche Recht*, 1889) je zalučil njegovim kodifikatorjem v obraz, da je njihov jezik v primeri z Bogišićevim »*ein abstraktes Juristendeutsch*«! Predsednik pravniškega društva v Berlinu Dickel je l. 1889. primerjal avtorja črnogorskega imovinskega zakonika (— izšel je med tem že v prevodu na francoski jezik —) s Suarez-om, slavnim kodifikatorjem pruskega »*Landrecht*«-a, pa je brez okolisanja izjavil, da more Bogišićevo delo v marsičem služiti za vzgled projektu za nemški grajanski zakonik.

Mala Črna gora je po tem svojem zakoniku zaslovela po vsem svetu.

Kako so spremljali Slovenci Bogišičevo znanstveno delo?

Že »Naputak za opisivanje pravnih običajev« je vzbudil tudi med Slovenci pravičen odmev. Aleksander Hudovernik je priobčil v Slov. Prav. l. 1883. majhno, a lepo studijo o pravnih običajih med Slovenci; ta se naslanja naravnost na vprašanja iz »Naputka«, L. 1882. pa je Gašpar Križnik, trgovec v Motniku, na pobudo profesorja Baudoin de Courtenay (Kazan), ki mu je l. 1876. poklonil izvod »Naputka«, pričel zbirati odgovore glede pravnih običajev, kakor so živeli v Motniku in njegovi okolici tja do Kamnika in Celja. S pismom z dne 4. aprila 1883. je Križnik, po prejšnjem Bogišičevem pismenem pristanku, poslal le-temu 163 popisanih polovičnih pol z odgovori na večino vprašanj. Žal, da to gradivo doslej še ni izrabljeno. Profesor beograjske univerze dr. Aleksander Solovjev nam je na prošnjo sporočil, da leži Križnikov rokopis v Bogišičevem arhivu (7. polica; XVII. zvez.) in je poslal tudi nekoliko prepisov odgovorov. Da se vidi Križnikova dobra volja in razboritost, naj pri tej priliki priobčimo dobesedno vsaj dva tri odgovore.

K vprašanju št. 192 (o simbolih ali obredih pri prodaji): »Kupec prime prodajalca za roko in mu dlan vravna in on ga iz svojo plosk! plosk! plosk! de daj mi aro, sej se plačuje.«

»Ko kupec kupi govedo, predajalec po govedu iz štrikam udari, da je gotovo moje in božje, da ga nisem ukradelj.«

»Ko kupec predajalcu našteje denar, ga ta prešteje in poravna. in ga kupcu gori udari in reče: Bog ti daj srečo, tako ti jo privoščim, koker sam sebi.«

K vprašanju št. 217 (o pravici prvenstva pri nakunu zemlje): »Da, pri ljudeh stare korenine bilo je navadno, da, če je kdo prodajal kmetijo ali kaj zemljišča, bilo je prei rodovnicam in sosedom na ponudbo, ko tujem kupcem, pa tudi par kron domačem cenej.«

K vprašanju št. 281 (iskanje vkradene stvari): »Naprosi poštenega soseda (če ni žendarjev pri rokah) de gresta k sumljivimu sosedu (tatu) iskati tatvine. Ko okradenik najde svojo vkradeno stvar, jo uzame, ali ne naznani gosposki. Če pa prestopnik ni zrel tat, se pobotata na tihem, da ne zvedo ljudje.«

Dodatek (brez določenega vprašanja, preskrba na dedni očevini): »Po narodnem pravu (Recht) je navadno, da so večih koker malih kmetij bratje in sestre doma na

očetovem dom, kjer svojemu bratu (gospodarju) pomagajo delati za hrano in pošteno obleko. Svoj delež pa navadno na kmetij puste na korist hiše (bratovim naslednikom). Da kakšen denar dobe pa redejo drobnico na svojo roko. Kader se kaj od gospodarstva proda, pa dobe dar (Trinkgeld).«

Tile drobci iz Križnikovih odgovorov na Bogišičeva vprašanja iz »Napatka« spominjajo kar na mah na slovensko običajno pravo, ki odseva iz zapisnikov o vinogorskih zborih po Dolenjskem iz 16. do začetka 19. stoletja. Bilo bi prav, da bi se Križnikovi odgovori v celoti objavili v tisku.

Ko je bil Imovinski zakonik objavljen, se je »Slovenski Pravnik« živo trudil, da naši pravniki do dobra spoznajo njegovo vsebino in — vrednost. Dne 18. aprila 1889. je predaval dr. Danilo Majaron v društvu Pravniku o njem; njegovo predavanje je bilo natisnjeno. Leto prej pa je prinesel »Slovenski Pravnik« prevod dolge in globoko zasnovane razprave o »Imovinskem zakoniku«, ki ga je spisal prof. Vojnović za zagrebški »Mjesečnik«. V Slov. Pravniku iz l. 1894. je priobčil dr. Supan izvirno razpravo »O suponi i spregi po novem občnem imovinskem zakoniku.« Pa tudi sicer je prinašal Slov. Pravnik mnogo beležk in člančičev v katerih je zlasti poročal o vsestranskem priznanju, ki si ga je steklo Bogišičevo zakonodajno remek-delo.

O osebnih zvezah med Bogišičem in Slovenci priča Cavtatski arhiv, v katerem je shranjena korespondenca Bogišiča s Francetom Miklošičem (4 pisma), Gregorjem Krekom star. (2 pismi) in Stankom Lapajnetom (8 pisem). V arhivu se vidijo na posebni tabli izrezki iz pisem z avtogrami znamenitih mož, med drugimi tudi Janeza Bleiweisa in Josipa Kranjca; vendar se korespondenca teh dveh Slovencev v arhivu ni našla. Bogišič je bil od l. 1876. dalje dosmrtni član Družbe sv. Mohorja v Celovcu.*

*

Pri kraju smo, pa se hočemo povrniti k izhodišču v našem uvodu. Montesquieu je dejal: *C'est un grand hazard, si le loix d'une nation peuvent convenire à une*

* Iskreno zahvalo izreka za preskrbo vseh podatkov v samem cavtatskem arhivu gosp. kolegi, univ. prof. dr. Aleksandru Solovjevu tudi na tem mestu pis.

autre.« Popolna notranja konsolidacija države, kot je naša kraljevina, je v prvi vrsti zavisna od ostvaritve (to je: zasnove in izvedbe) dobrih zakonov, ki naj tvorijo okvir pravnega reda. Ni treba biti črnogled spričo glasov, ki so nedavno prihajali iz južnih delov naše države, da naša zakonodaja ni na višku, da posnema brez preke potrebe tuje-rodno pravo, da se ne poslužuje narodnega jezika in pod. Od drugih prav odličnih pravnikov pa se je poudarjalo, da prej omenjeni glasovi pretiravajo; naj se le počaka, da se zakoni prav razumejo in v praksi udomačijo, pa bo pritožb konec.

Kakor navadno, leži resnica pač sredi pota med prvim in drugim mnenjem... Toda že ta ugotovitev opravičuje, da se ob stoletnici rojstva Baltazarja Bogišića vendar le spomnimo, kako temeljito-znanstveno, pa tudi smotreno-praktično je on pripravljal svoj črnogorski zakonik, kako vestno ga je izdelal stvarno in jezikovno. Njegovemu zakoniku se resnično nikakor ni moglo očitati, da bi bil usiljeval svojemu narodu pravne razmere, posnete po tujih zakonih. Svoje znanstvene sile je črpal iz jugoslovanske pravne zgodovine, iz narodnih pravnih običajev. Daleko smo od tega, da bi govorili o tistih zakonih, ki jih zahteva zlasti prometno pravo; toda pri zakonih, ki živo režejo v dušo in telo občnega narodnega života, bi pač priporočali, da bi se proučevale več in boljše narodne potrebe po bitnosti narodnega pojmovanja, ki ustreza po pravni zgodovini ugotovljenim pravnim običajem vseh treh delov naše države, a da se izbere izmed različnih posebnosti vedno to za državno pravo, kar druží in spaja. V tem smislu smemo pač upravičeno želeti: *Nazaj k zakonodajnim metodam Baltazarja Bogišića!*

O zaščiti kmetov.

Odvetnik dr. Matej Pretner.

Naša država je pričela začasno urejevati kmetske dolgove z zakoni z dne 19. aprila 1932, 19. oktobra 1932 in 19. decembra 1932 ter z uredbo z dne 22. novembra 1933, dokler ni izdal ministrski svet uredbe o zaščiti kmetov z dne 3. avgusta 1934, Sl. N. LII/486, (Sl. l. 560/72/34), katera naj bo končna uredba kmetskih dolgov. Zadnja uredba posega globoko v pravo in gospodarstvo s tem, da je vtis-